

Levy, Yagil (2019). **Whose Life Is Worth More? Hierarchies of Risk and Death in Contemporary Wars**. Stanford, CA: Stanford University Press, 328 pages.

פרופ' פיקי איש שלום

במבט ראשון יכולה המלחמה להיראות כאוטית, כאסופה של פעולות אלימות, שגם אם יש להן תכלית - הרי שהיא נבלעת בהתפוצצות כוחנית וחסרת פשר. כאירוע שגם אם יש לו ניהול אסטרטגי, שליטה טקטית ופיקוד נקודתי - שולטת בו האקראיות ביד רמה. למרות דורות של תיאורטיקנים של המלחמה שניסו ומנסים להכניס סדר בשיגעון, לעתים קרובות מדי חזותה היא שיגעון שמאיים על הסדר החברתי והאנושי.

הביטוי המוכר ביותר לשיגעון הזה הוא סרטי מלחמה. אלה - ביקורתיים ומהללים כאחד - מתהדרים בסצנות ארוכות ומדממות, שמראות באופן ריאלי וחי את המוות בפעולה. גורלם של החיילים נתון בכוחות שאינם בשליטתם ושפועלים ללא היגיון מסדר, שאנו יכולים לתת לו שם. פגז שהתפוצץ כאן ולא 50 מטרים מערבה, מטח כדורים שקצר שם ולא 20 מטרים ימינה. ובכל זאת, מבט מעמיק יותר בסצנה הקולנועית יחשוף מבני עוצמה ויוקרה שיוצרים סדר סמוי בשיגעון. כוכבי הסרט לא נהרגים, ואם כן - כתוצאה מהחלטה תסריטאית שמשרתת את העלילה. מי שנהרג אלה המוני הסטטיסטים שנורים, שמתפוצצים ושנקצרים, כדי ליצור את החיזיון המרהיב של המוות, ונהרגים כקורבן לשרירותיות אקראית וכאוטית לכאורה. בהפקה הקולנועית מה שנראה כאנרכיה, אינו אלא היררכיה של חשיבות, יוקרה ושיקולי תקציב ושיווק.

מה קורה בשדה הקרב האמיתי, זה שהסצנה הקולנועית מנסה לדמות? ודאי שאין כוכבים וסטטיסטים בקרב הכוחות המסתערים, ולחיילים המסתערים יש סיכוי דומה לצאת מהתופת חיים או מתים, מנצחים או מפסידים. מבחינה זאת, לפחות בכל האמור בקטל שבשדות הקרב, המלחמה נראית על פניה כאוטית ואנרכית. אבל האם תמונת המוות במלחמה באמת כה כאוטית ואנרכית? מי שעוקב אחר פרסומיו של פרופ' יגיל לוי יודע שלא. בסדרה של פרסומים, לוי נותן שמות בעקרונות המארגנים ומראה עד כמה האנרכיה לכאורה, היא בפועל היררכיה מאורגנת, לא פחות מזו שמתקיימת בקולנוע. למשל, הסיכוי של אזרח בגיל הגיוס להגיע לדרג המסתער, שם יהיה חשוף לאותה כאוטיות אנרכית, אינו אקראי ואינו נתון לשרירותיות. יש דפוס של גיוס והתגייסות לדרגים המסתערים, והוא חברתי ופוליטי מאוד. הסבירות שבני הפריפריה החברתית ימצאו עצמם בשדות הקטל, גבוהה מהסבירות שבני האליטה ימצאו עצמם בסיטואציה כזאת.

האחרונים מוסללים ליחידות מובחרות, שם הסיכון שונה לחלוטין, או לתפקידים עורפיים (משמעותיים יותר או פחות), שם הסיכון פחות באופן מהותי. כמובן שנשים מגיעות בדרך כלל למסלולי שירות אחרים ומסוכנים פחות, וגם זאת החלטה חברתית ופוליטית. בני קבוצות אחרות (בארץ יהיו אלה, למשל, חרדים ופלסטינים ישראלים) כמעט שכלל לא מתגייסים. כלומר, הסבירות שבה ימצא עצמו אדם ו/או חייל בשדה הקרב, שבו חייו תלויים באותה אקראיות שרירותית, אינה אקראית או שרירה כלל וכלל.

ואולם יש ממדים נוספים שבהם גוברת ההיררכיה על האנרכיה בשדה הקרב, ובשדה ההפעלה הלגיטימית של הכוח. סיכונים אינם נחלקים בצורה שווה בין קטגוריות שונות של בני אדם. אין דין הסיכון של חיילים (לוחמים) כדין הסיכון של אזרחים, ואין דין אזרחי המדינה כדין אזרחי מדינת האויב. אלה קטגוריות שונות, אוכלוסיות מובחנות, שכל אחת מהן עשויה למצוא עצמה בפני רמת סיכון אחרת. ניהול הסיכונים והשתתם על הקטגוריות השונות היא פרי של החלטה חברתית ופוליטית, של החלטות אסטרטגיות וטקטיות. ניתן למשל, להחליט על אסטרטגיה של איפוק בעת שאזרחי המדינה נפגעים, ולא לשלוח (לפחות לא באופן מידי) את הצבא להגן עליהם. כך יכולה המדינה להעביר את הסיכון מחייליה לאזרחיה. או שיכולה לבחור בטקטיקה של הפעלת כוח לא מבוקר, לא מידתי ולא מאוד מדויק, אולי מרחוק או על-ידי הפצצות מהאוויר - טקטיקות שיכולות להביא לחללים רבים בקרב אזרחי מדינת האויב, במקום בקרב חייליה.

כלומר, המדינה יכולה לנסות ולהימנע בדרכים שונות מהפעלה מסוכנת של חייליה בשדה הקרב וכך לנסות ולהגן עליהם, לעתים מזומנות במחיר של העברת הסיכון לאוכלוסיות אחרות. המדינה מנהלת את הסיכונים, ולעיתים עושה זאת באופן מושכל ומודע (גם אם היא לא טורחת להבהיר זאת וליידע את אזרחיה במדיניות זאת). המדינה מכפיפה את אנרכיית המוות שבשדה הקרב להיררכיה של חשיבות החיים. את מדיניות ניהול הסיכונים הזו מנתח לוי בספרו, שבו הוא מפנה את הזרקור המחקרי להיררכיית המוות והחיים במלחמה המודרנית, מנתח את העקרונות המארגנים של ההיררכיות הללו ונותן בה סימנים ושמות.

לוי בוחן בצורה השוואתית את מדיניות הפעלת הכוח וניהול הסיכונים של שלוש מדינות: ארצות-הברית, בריטניה וישראל, בארבעה שדות מערכה עיקריים: קוסובו, עיראק, אפגניסטאן ועזה. אלה שדות מערכה סדרתיים, והמדינות השונות היו מעורבות בשדות האלו בכמה סבבים ולמשך כמה שנים. כך מתאפשר ללוי לערוך השוואה שהיא גם סינכרונית (בין המדינות) וגם דיאכרונית (לאורך ציר זמן), ולחשוף את התהליך הדינמי שעוברת מדיניות ניהול הסיכונים בכל אחת משלוש המדינות. הניתוח האמפירי מצוין ומערב נתונים כמותניים וניתוח איכותני של הפרקטיקות, במיוחד היכן שהנתונים הכמותניים מסתתרים בערפל הקרב.

מהניתוח האמפירי מחלץ לוי שלושה ציוויים, שלאורם מתעצבות שתי מערכות של לגיטימיות: החובה לספק ביטחון, חסינות הלא לוחמים ורגישות לנפגעים. שתי מערכות הלגיטימיות הן: הלגיטימיות של הפעלת הכוח והלגיטימיות להקריב. כל מדינה פועלת תחת שלושת הציוויים הללו, ותחת מערכות הלגיטימיות הנגזרות: עד כמה לגיטימי שתפעיל את כוחה הצבאי, ועד כמה לגיטימי שתעמיד את הכוחות הלוחמים שלה (ואת אזרחיה) בסיכון. מערכות הלגיטימיות האלה מאפשרות ללוי לפתח טיפולוגיה של ניהול הסיכונים והעברתם בין כמה אוכלוסיות: חיילי המדינה, אזרחיה ואזרחי מדינת האויב. חיילי מדינת האויב אינם נכללים בטיפולוגיה, מכיוון שלוי מניח וגם מוצא אמפירית, שחיילי האויב אינם מוגנים על-ידי הציוויים, ועל כן אינם זוכים להגנה. בכל ניהול של סיכונים הם מצויים בתחתית הסולם, וחייהם מוקרבים כמעט כלאחר יד (במגבלת של מידתיות), על-מנת להגן על כל אחת משלוש האוכלוסיות האחרות.

לוי מראה כיצד בשלוש המדינות מדיניות ניהול הסיכונים עיצבה בתהליך מתמשך היררכיה ברורה למדי של ערך החיים של שלוש האוכלוסיות, וכיצד אזרחי האויב, שלכאורה היו אמורים להיות מוגנים באמצעות שימוש בציווי של חסינות הלא לוחמים, נופלים קורבן לשני הציוויים האחרים ולשינוי במערך הלגיטימיות, וערך החיים שלהם יורד אל תחתית ההיררכיה. אזרחי מדינת האויב שאמורים היו להיות מוגנים פחות או יותר כמו אזרחי המדינה שלנו, יורדים מטה בסולם, והערך של חיילינו, שהיה אמור להיות למטה בסולם (ורק מעל לחיילי האויב), טיפס בו בשל הלגיטימיות הפוחתת להקרבה בעת הפעלת הכוח. כלומר, הציווי של חסינות הלא לוחמים נופל קורבן לציווי לספק ביטחון לאזרחי המדינה, ושני הציוויים הללו עשויים ליפול קורבן לציווי השלישי של רגישות לנפגעים בקרב הלוחמים. במונחי הלגיטימיות: הלגיטימיות להקריב פוחתת, ומולה הלגיטימיות להפעיל כוח גדלה.

לספר נקודות חוזק רבות: עיסוקו בנושא חשוב ורלוונטי, הניתוח האמפירי החד והדיוק האנליטי שבו. ואולם יש בספר שתי נקודות תורפה עיקריות: היעדר תיאוריה הסברית והתעלמות, לפחות לכאורה, מתיאוריה נורמטיבית.

מבחינה תיאורטית, אין ספק שלוי עומד ביעד שהציב לעצמו: פיתוח תיאוריה טיפולוגית, כלומר סיווג וארגון המדיניות של ניהול הסיכונים ושיוכה למערכת הציוויים והלגיטימיות. עם זאת, לרבים (ואני בהם) תהיה חסרה תיאוריה הסברית, שנבנית על בסיס הטיפולוגיה. תיאוריה הסברית, כמערכת רעיונית שמייצרת סדר בין המשתנים השונים של הטיפולוגיה, מארגנת אותם למשתנים תלויים ובלתי תלויים, מייצרת ביניהם היררכיה ברורה וקשרים סיבתיים או מכוננים ותנאי תקפות; תיאוריה שמתרגמת את הטיפולוגיה לכדי הסבר דינמי של השתנות רמות הלגיטימציה והיחסים בין הציוויים, ואיך השינויים הללו מניעים את התהליכים המתוארים כה היטב בספר, של שינוי מדיניות הסיכונים וחלוקת נטל הסיכונים בין האוכלוסיות השונות.

נקודת התורפה השנייה נוגעת בממד הנורמטיבי. לוי משתדל לנתח את הסוגייה העומדת לפתחו בכלים אנליטיים ואמפיריים, ומנסה להימנע מלעסוק בה נורמטיבית. הוא בבחינת תיאורטיקן בורח ממוסר. הוא עושה זאת ברמת ההצהרה ובמיוחד ברמת ההגדרות. לגיטימיות היא תופעה נורמטיבית לא פחות מאשר תופעה אמפירית ופוליטית, אולם לוי מגדיר אותה אך ורק כתופעה אמפירית. הוא מתייחס ללגיטימיות כתפיסות הקיימות בקרב הציבור בדבר השימוש בכוח (עמ' 13), ולא, למשל, של התפיסות המוצדקות לשימוש בכוח, או התפיסות בדבר השימוש בכוח מוצדק, או מה היה ראוי שתהינה התפיסות בדבר השימוש בכוח או בכוח מוצדק. כל אחת משלוש האפשרויות היה מעביר את לוי לשדה הניתוח הנורמטיבי, שממנו הוא מנסה להימלט.

אך ככל שלוי מנסה להימלט מהניתוח הנורמטיבי, שב הלה לרדוף אותו כמערכת של שאלות, רגישויות, אחריות וציוויים. כל אלה נורמטיביים בבסיסם ובמהותם, והם צובעים את הספר כולו בצבעים נורמטיביים. עצם קיומו של הפאזל תלוי במערכת נורמטיבית. אני לא בטוח שהייתה משמעות כלשהי לסוגיית ניהול הסיכונים, בימים שבהם לא הייתה תקפות לשלושת הציוויים הבסיסיים אליבא דלוי. לוי לא היה נטען בפליאה אמפירית וניגש איתה לבצע את המחקר המצוין הזה, בהיעדר הציוויים שהם נורמטיביים במהותם: החובה לספק ביטחון לאזרחי המדינה, הרגישות לנפגעים ובמיוחד הציווי של חסינות הלא לוחמים. בהיעדרם, המלחמה הייתה מנוהלת על-פי גחמות של המנהיג או חישובי עלות תועלת של המצביא ותו לא. הציוויים הם ששמים גדרות ומחסומים בפניהם ומאלצים אותם לבצע חישובים שהם גם נורמטיביים.

השיקולים הנורמטיביים לא רודפים רק את אנשי המעשה, אלא גם את לוי עצמו, שמסיים את ספרו במשפט הבא:

"Since force protection and noncombatant immunity are interchangeable the issue is the extent to which collateral death is affected by force protection. Possibly, then, the west could indeed do a better job of protecting noncombatants (p. 239)."

זו אמירה שכל כולה היא שיפוט מוסרי וביקורת מוסרית (ומוצדקת). כלומר, המוסר משחק תפקיד מכריע בספר. ראשית, בקביעת האג'נדה המחקרית (כפי שמקס וובר ציפה מאתנו), אך גם בנושא כולו, שארוג בשאלות מוסריות ובתשובות מוסריות כמו חסינות הלא לוחמים, צדק בחלוקת הסיכונים, מוצא אחרון ומידתיות. כל אלה עקרונות מוסריים מקובלים, והם אלה שמכניסים סדר בשיגעון של המלחמה והיררכיה במה שאחרת היה האנרכיה של המוות. הכול הופך למפורש ברגע שמקבלים את תפקיד המוסר במציאות, ובמחקרים שלנו את מציאות חיינו. זה הלקח הנוסף שלי מספרו המצוין של לוי. אין ולא יכול להיות ניתוח במדעי החברה, שבאמת ובתמים מנותק ממסגרת מוסרית. במיוחד לא מחקרים שעוסקים באלימות ובאלימות ממוסדת בקנה המידה הגדול ביותר: המלחמה.